

159.9
Ш23

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

ПЕРЕОБЛІК 2005 р.

В.Б. Шапар, В. О. Копилов, Ю.І. Кисіль

ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Навчальний посібник

Научно-техническая
библиотека
"ХАИ"

mt0061024

**НАУКОВО-ТЕХНІЧНА
БІБЛІОТЕКА**

Національного аерокосмічного
університету ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Харків «ХАИ» 2001

~~1095 173~~
[159.9:32 +159.9:316.6(043.8)]
БВК Ю-95 (075 - 8)

Політична психологія / В.Б. Шапар, В.О. Копилов, Ю.І. Кисіль. – Навч. посібник. – Харків: Нац. аерокосмічний ун-т «Харк. авіац. ін-т», 2001. – 40 с.

Розглянуто політичну психологію як науку, що впливає на масову й індивідуальну свідомість для формування в неї легітимного ставлення до влади. Подано методи такого впливу через різні види пропаганди, політичні інститути та партії. Розглянуто соціально-психологічні форми політичної підлеглості, а також наведено особливості прилучення мас до політичних порядків.

Для студентів денних і заочних форм навчання за спеціальністю «Психологія». Може бути корисним студентам інших спеціальностей гуманітарного напрямку.

Бібліогр.: 35 назв.

Рецензенти: д-р біол. наук, проф. В.А. Друзь,

канд. психол. наук, доц. І.І. Липатов

© Національний аерокосмічний університет
ім. М. Є. Жуковського
"Харківський авіаційний інститут", 2001 р.

I. Соціально-психологічні особливості політичного впливу на масову свідомість у системі політичної влади

Політична влада завжди виступала і зараз виступає необхідним засобом регуляції й інтеграції сучасного суспільства. Проте рівень інтеграції та регуляції суспільства залежить від здатності політичних органів впливати на свідомість і психологію мас з метою узгодження і виконання ними прийнятих політичних рішень. А це потребує від правових сил не тільки постійного вдосконалення психології впливу на масову свідомість і спрямування цієї свідомості на приведення у відповідність до цілей і завдань сучасного моменту і конкретного політичного курсу, але й налагодження взаємовідносин між політичною владою і масовою свідомістю. Звідси стає зрозумілим, чому масова й індивідуальна психологія є важливим фактором формування політики.

Зазначене вище є умовою проведення цілеспрямованих соціально-психологічних змін або передумовою ефективної та стабільної життєдіяльності суспільства. Така ідейно-політична функція влади потребує знань основних форм і рівнів свідомості та психології громадян, всього спектра їх внутрішніх станів і особливостей, а також процесів детермінації динаміки і виявлення свідомості та психології громадян у політичній сфері. Це дозволяє краще зрозуміти тонкі механізми впливу на людей і правильно орієнтуватися в організації оптимальної діяльності з метою досягнення злагоди в основних питаннях внутрішньої та зовнішньої політики.

У політичному та науковому світі існує думка, що політичні процеси нелегко піддаються вивченню, якщо їх не розглядати як особливі випадки загальніших психологічних і соціологічних відносин. При

такому підході на стику різних наук існує самостійний напрямок «психологія політики, або політична психологія», яка вивчає ефективні засоби для завоювання, утримання або скинення політичної влади. Для нас важливо створити модель соціально-психологічної діяльності політичної влади або розібратися в тому, як і чому політичній владі вдається зберігати чи посилювати свій ідейно-психологічний вплив на маси.

Знання соціально-психологічних механізмів і закономірностей є джерелом і фактором політичної діяльності. Їх застосування на практиці дозволяє проводити ефективнішу політику, особливо в умовах суспільно-політичної модернізації, напруженого і суперечного процесу в масовій свідомості.

Відомо, що проблеми в суспільстві та політиці в основному пояснюються відсутністю психологічної культури і у народу, і у керівників. Дефіцит психологічних знань призводить до прийняття поспішних, неадекватних і непопулярних політичних рішень, що підриває довіру до політичної влади як передумови політичного реформування. Тому і виникла політична психологія, щоб політичні керівники оволодівали мистецтвом використання психології у політиці та опанували соціально-психологічні закономірності політичного керування. В сучасному суспільстві політична влада розглядається як система трьох субординованих видів відносин: соціально-політичних, політико-управлінських, політико-ідеологічних. Розглянемо їх.

Соціально-політичні відносини. Ці відносини забезпечують зв'язок соціальної та політичної систем, громадянського суспільства і держави. Іншими словами, вони визначають соціальну спрямованість політичної влади, регулюють відносини соціальних прошарків і

організацій з політичною владою так, що найсильніші з них стають правлячою силою. Так формується система політичного пріоритету правлячих сил, їх загальних та індивідуальних інтересів.

З часом у суспільстві формується загальнонародна думка з основних питань внутрішньої та зовнішньої політики, що примушує владу орієнтуватися на суспільство, брати до уваги потреби більшості людей суспільства і намагатися заручитися їхньою підтримкою, спиратися на них. Справа в тому, що будь-яка влада прагне створити і закріпити підтримку з боку більшості народу, оскільки без цього вона не виживе. Пошук підтримки у більшості є основою політичної діяльності будь-якої влади. Падіння масової підтримки є фактором підризу авторитету політичної влади. Міру ж підтримки визначає рівень громадської думки в політиці. На підставі цього виділяють *фактори впливу громадської думки на владу*. До них відносять:

- 1) контролюючий фактор державної діяльності;
- 2) фактор сили і опори влади в державі;
- 3) фактор включення до механізму керування державою.

Тому політична влада змушена зважати на громадську думку, бо якщо керування здійснюється без її врахування і в цьому випадку сила замінює громадську думку, то це може призвести до прогресуючої кризи політичної стабільності.

Звідси під терміном «*підтримка більшістю мас політичної влади*» розуміється відносно вільна від примушення форма політичної

підлегли, яка виступає як позитивне ставлення до політичного порядку і добровільного дотримання його вимог.

Підтримка політичної влади проявляється в двох видах: внутрішня і зовнішня. Розглянемо їх.

Внутрішня підтримка. Це потенціальна підтримка політичної влади, пов'язана з наміром найшвидшого досягнення її цілей, успішного здійснення її ідей, ефективної діяльності її інститутів і керівників.

Внутрішня підтримка віддає перевагу цілям, не борючись за них, а вважаючи їх за кращі; підтримує ідеї, не обстоюючи їх, а схвалюючи; підтримує політичні інститути не захищаючи їх, а визнаючи; підтримує політичних керівників, не допомагаючи їм, а поважаючи їх.

Зовнішня підтримка. Це практичні дії, що відповідають суб'єктивній позитивній установці на боці політичної влади. Зовнішня підтримка підтримує цілі політичних керівників, влади, добиваючись їх; підтримує ідеї, обстоюючи їх; підтримує політичні інститути, захищаючи їх; підтримує політичних керівників, голосуючи за них.

Цікавим є те, що соціально-політичний рівень влади диктує їй тактику подвійної політики. З одного боку, це забезпечення початкового рівня домагань правлячих кіл, а з іншого – врахування різноманітних індивідуальних і групових інтересів. Таким чином, оптимальне співвідношення цих сторін (відповідність пріоритету правлячих кіл при підтримці індивідів і масових верств) визначає головну умову і межі функціонування політичної влади.

Політико-управлінські відносини. Політико-управлінські відносини зумовлюють зв'язок політики й керування, визначають політико-організаційний зв'язок політичної системи з соціальними спільнотами і являють собою певним чином налагоджену і перевірену

сукупність політичних інститутів (організацій, закладів) і дій (методів, заходів), які використовуються політичними колами для регулювання і підтримки своїх різноманітних економічних, соціальних, духовних взаємовідносин з соціальними утвореннями і організаціями.

Тут також вбачається тактика подвійної політики державної влади, яка визначається критеріями громадсько-політичної ефективності або раціональності та політико-управлінської діяльності залежно від пріоритету правлячих кіл.

Згідно з тактикою подвійної політики політико-управлінська система враховує і розглядає різні проблеми, перш за все – з позиції вигоди «найвищих верств». А оскільки це обмежує інтереси інших категорій населення, то вищеназваний критерій перетворюється в критерій неефективності з точки зору цих категорій.

Політико-ідеологічні відносини. Ці відносини визначають зв'язок політики й ідеології, всієї духовної культури, здійснюють всебічний і систематичний ідейно-психологічний вплив на масову свідомість, співвідносять масову свідомість з вимогами політичних сил в умовах сучасності, яка змінюється, і формують злагоду тих, ким керують.

Будь-яке суспільство потребує громадської злагоди. Вона виступає фактором, який охороняє суспільство від ерозії. Саме існування громадської злагоди має тенденцію стримувати кризові явища та запобігати їх появі.

Для повнішого розуміння сутності політично-ідеологічних відносин розглянемо їх через порівняння демократичних і авторитарних (тоталітарних) режимів.

Відомо, що демократія базується на злагоді, яка досягається відкрито, в процесі виявлення, порівняння й урегулювання інтересів і

цінностей, зводячи їх до єдиного знаменника. В свою чергу, при авторитарному режимі єдність виступає наслідком закритої негласної діяльності політичних інститутів, ідеологічного тиску.

Демократично виявлена злагода не завжди є оптимальною. Вона може бути і не зовсім адекватною до суспільно-політичних обставин, що складаються. Але вона піддається оперативному корегуванню, своєчасно реагує на зміни в настрої людей і в суспільстві.

При авторитарно-тоталітарному режимі налагодженим є механізм суспільно-політичної стабільності на шкоду механізму суспільно-політичних змін. Відсутність легальних способів виявлення різноманітних інтересів і цінностей та проведення відповідних реформ спричиняє закономірні кризи і потрясіння, бунти невдоволення, що супроводжуються вимушеними пристосовуваними вчинками, які є явно недостатніми, щоб усунути першопричини подібних явищ.

Будь-яке суспільство може існувати лише тоді, коли індивіди, які складають його, дотримуються одних і тих же ідей та образів. Саме тому необхідним є формування системи політичних орієнтацій, які укорінюються в масовій свідомості, є ланкою, покликаною переводити зовнішні аспекти політичної влади у внутрішню сутність громадян при будь-якому режимі. В цьому випадку ті, хто має політичну владу, змушені спричинювати емоційні та раціональні реакції в тих, ким вони керують, спонукаючи їх приймати команди керуючих. Неспроможність створити це спонукає тих, хто керує, вдаватися до насилля, а інколи і до фізичного знищення.

Таким чином і формується політична орієнтація тих, ким керують, яка має дві складові: когнітивно-емоційну і мотиваційну.

Когнітивно-емоційна складова політичної орієнтації являє собою

систему різноманітних – спільних та особливих, свідомих і несвідомих, критичних і догматичних тощо – установок і відповідних способів впливу на них з боку політико-управлінських кіл. Взаємозв'язок та їх переплетіння в процесі функціонування і розвитку суспільства дає різні типи сприймання і розуміння політики, оцінки політичних рішень і дій.

У мотиваційному плані політичну орієнтацію зазвичай уявляють як систему ціннісних, зацікавлених і примусових мотивів політичної підлеглості.

Проведений аналіз режимів та їх складових дозволяє охарактеризувати поняття типу влади.

Перший тип – «легітимна влада» – коли дії на її боці здійснюються за внутрішнім переконанням, за совістю, за почуттям обов'язку, на підставі віри в ефективність і справедливість рішень, які приймаються.

Другий тип – «винагорода владою» – де підкорення владі будується взамін на блага, вигоди, привілеї, винагороди з її боку.

Третій тип – «примусова сила» – коли політичне підкорення мотивується обережністю, боягузством, поступливістю людей під тиском заборон, покарань, застосування сили, насилля.

Дані типи політичної влади і способи підтримання їх охоплюють собою всю сферу психології громадян, всю сукупність їх потреб, без задоволення яких вони не в змозі здійснювати свою діяльність. В цілому влада спирається на всі мотиваційні орієнтації громадян.

Кожний уряд прагне забезпечити легітимність. Використання сили і примушення буде неефективним порівняно зі здійсненням авторитету, тобто імперативного контролю, який розглядається як справедливий тими, хто підкоряється йому.

На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що влада

завжди виступає в трьох вимірах: як певний суспільний прошарок (керівна група), відповідна йому соціальна організація (апарат керування) і масова свідомість, що відповідає його установкам (система політичних орієнтацій). Внаслідок цього стабільність політичної влади визначається ефективною діяльністю її політично-управлінської системи у відповідних соціально-політичних умовах, яка реалізується в необхідний політико-ідеологічний результат, що й означає ідейно-психологічне визнання політичного порядку, схвалення рішень, які приймаються.

2. Методика прийняття і схвалення політичної влади.

Сутність та зміст ідейно-політичної діяльності влади

Ідейно-психологічна діяльність влади полягає у внесенні ідеології у свідомість людей в конкретних умовах. Така ідейно-психологічна функція виконується через три основних види пропаганди: наукову, масову та практичну. Розглянемо їх.

Наукова пропаганда впливає на масову свідомість за допомогою абстрактно-раціоналістичних і розсудливо-сприймальних теорій, концепцій, які пояснюють і обґрунтовують розвиток і функціонування суспільства в сучасному світі. Вона ведеться в процесі гуманітарної освіти, викладання суспільних дисциплін та ін. Головним у цій діяльності є постійне оновлення теорій і концепцій, приведення їх у відповідність до дійсності, що змінюється, використання новітніх прийомів і засобів внесення їх у свідомість мас.

Для широких мас теорії та концепції подають у науково-популярній формі залежно від зрілості їх мислення і пізнавальних можливостей.

Це шлях пристосування наукових знань до повсякденних, де наукові ідеї та теорії мають обрамлення, пронизане певними повсякденними уявленнями і психологічними відчуттями, що відповідають рівню світосприйняття груп.

Проте наукова свідомість не охоплює весь суб'єктивний спектр виправдання приналежності громадян до суспільно-політичної системи. А відомо, що теоретичне знання хоча і впливає на повсякденну свідомість, проте не охоплює її повністю, залишає за нею свободу і самостійність.

Впливати ж на свідомість, яка знаходиться за межами теоретичного рівня, покликана масова і практична пропаганда.

Масова пропаганда впливає на свідомість громадян за допомогою образних суджень, наочних уявлень і психологічних явищ, що відображають практику функціонування і розвитку суспільства, навколишнього світу.

Масова пропаганда ведеться через систему виховання: професійну освіту (викладання спеціальних дисциплін), масові комунікації (преса), громадську рекламу (виставки, меморіальні комплекси, світові рекорди, досягнення, музеї), виробничу рекламу (експозиції кількості й якості споживчих товарів і послуг), масову культуру (ТБ, радіо, естрада, музика, живопис, белетристика), масове спілкування (свята, розваги, церемонії, ритуали, компанії).

Особлива роль у масовій пропаганді належить вихованню як початковому стану політичної соціалізації майбутніх громадян, тому що добре «функціонуючий» громадянин – це той, хто засвоює політичні норми і з певними модифікаціями передає їх прийдешнім поколінням. Тому основною метою політичної соціалізації є виховання громадян

12
Таким чином, щоб політична система залишалась стабільною. А первинним інститутом соціалізації є сім'я, якій притаманні всі риси, типові для даного суспільства чи соціального ладу. Сім'я дає підростаючому поколінню основні уявлення про владу і авторитет, про особливості політичної свідомості, про політичну підлеглість.

Вторинний інститут соціалізації – це школа, де відводиться час для політичного навчання, оскільки в дитячому віці формується первинний, достатньо стійкий пласт політичних переконань і політичних переваг громадян. Це забезпечує спадкоємність і послідовність майбутньої поведінки підлітка як виборця. Підлітка необхідно психологічно зорієнтувати в потрібному напрямку, щоб він став слухняним стосовно до вимог керівницьких кіл, щоб голосував «так, як треба». Дотримання політичних орієнтирів, закладених на ранніх стадіях становлення особистості, в поведінці дорослої людини залежить від таких обставин: сили первинних орієнтацій і побічних ідейних впливів; загальної ідейно-політичної атмосфери; наявності політичних альтернатив; еволюції суспільно-політичної системи; конкретного політичного становища в окремих країнах.

Суспільно-політична освіта явно служить цілям ідеологічної пропаганди. Зокрема, навіть при викладанні технічних і спеціальних дисциплін проводиться ідея щодо переваги і недосяжності власної науки і техніки.

Масові комунікації є активним елементом політичної системи. Вони мають могутній ідейно-психологічний вплив на масову свідомість через пресу та інші засоби пропаганди і щоденно вкладають в розум людини ідеологію правлячих кіл з метою міцного прив'язування її до існуючих політичних порядків.

Виставки, пам'ятники, архітектурні ансамблі, меморіальні комплекси як символ могутності та величі держави є засобом формування свідомості та психології прийняття існуючого статус-кво.

Особливу увагу потрібно приділити комерційній рекламі. Сила її впливу – в зовнішній нейтральності, автономності, яка діє немовби сама по собі. Однак комерційна реклама переслідує і соціально-політичні цілі. Використовуючи природну потребу людей в споживчих благах, вона сприяє зростанню прибутку підприємств і схваленню існуючого строю. В рекламі все відчувається краще, ніж навколо. Це сприймається населенням як належне, і відбувається регулювання таких його потреб, які необхідні системі.

Кінофільми, театр, естрадна музика, живопис, белетристика пристосовують до своїх потреб мислення людей, прилучають їх до своїх програм, послаблюють здатність до опору.

Свята, розваги, гуляння та інші форми масового відпочинку ідеологічно навантажують людей, заповнюють дозвілля, вільний час, нав'язують політичні переваги. Цьому сприяють прапори, транспаранти, виконання гімнів, паради, мітинги, нагородження та ін.

Певною мірою як своєрідний засіб контролю за «настроєм» розуму у людей використовуються алкоголь, різноманітні захоплення, наркотики.

У цілому масова пропаганда являє собою дещо типу пропагування загальних істин, але істин повсякденних, життєвих, часто формальних і таких, що підкріплюються спеціально добраними і виграшно поданими громадсько-політичними заходами. Сприйняття і засвоєння закладеного в них змісту веде до залучення громадян до різних сторін політичної діяльності.

Політичні аргументи і факти для індивіда тоді набувають достовірності та переконливості, коли вони стосуються не тільки розуму, але й почуттів. Політичні почуття й емоції сприяють трансформуванню політичних знань в політичну віру, лояльність, прихильність.

Тому при вдосконаленні логічних, раціональних форм політичного навчання правлячим колам не можна нехтувати наочними, образними й емоційними способами внесення політичної культури у свідомість людей. Почуття, емоції, відчуття не тільки реагують на події, але й є стійкою основою засвоєння інформаційно-установочного матеріалу.

Практична пропаганда. Практична пропаганда доповнює наукову і масову пропаганду. Це відбувається шляхом зміни суспільного буття, створення і підтримки повсякденних умов існування людей, усього їх способу життя і діяльності, тобто відбувається політична соціалізація громадян у потрібному напрямку. Керування людською поведінкою тут здійснюється через зміну об'єктивних умов, які впливають, у свою чергу, на зміну свідомості. Відбувається контроль способу дій людини шляхом зведення до мінімуму і взагалі стирання тієї частини буття людей, яка відноситься до неприпустимих умов життя. Зусилля правлячих кіл спрямовуються на те, щоб реальне становище людей та їх життєвий досвід не призводили до усвідомлення необхідності радикального розриву із суспільною системою, життєдіяльністю на виробництві, в побуті та політичному житті.

Здійснюється все вищезазначене за допомогою економічного і соціального впливу.

У цілому ж всі види політичної пропаганди, з яких наукова і масова впливають на свідомість нібито зверху, через спеціально організовану

інформаційно-пропагандистську систему, а практична громадська – знизу, від самої дійсності, концентрують увагу на масовому сприйнятті усього потоку суспільно-політичної інформації, охоплюючи весь суб'єктивний зміст людської свідомості в її теоретичному і буденному, раціональному й емоціональному проявах.

У результаті в сучасному висококонцентрованому суспільстві всі сфери його життєдіяльності – як власне ідеологічні (наукові та буденні теорії, погляди й уявлення), так і практичні (соціально-економічні та політичні процеси) – служать засобом формування свідомості, прийняття існуючого суспільно-політичного устрою, схвалення конкретного політичного курсу. Пропаганда враховує внутрішній соціально-психологічний стан масової свідомості, який відображає багатоманітні способи розуміння та оцінки громадянами дійсності. Вона орієнтується на весь спектр ідейно-психологічних характеристик людей. Політичні кола намагаються формувати і підтримувати в свідомості громадян загальне прийняття і схвалення політичної влади. Їх мета – спонукати людей визнавати її в цілому, для чого увага громадян фіксується на основних напрямках політичної діяльності для зведення в єдине ціле ідеологічних і практичних установок індивідів на основоположній ідейній основі.

Погляди людей можуть не збігатись, навіть вступати в протиріччя один з одним, але людині важко бути постійно в розладі з собою, вона має бути єдиною в політичній і моральній суті, для чого і вдається до свідомого або несвідомого самовиправдання або самозаспокоєння. Тому влада активно спонукає громадян робити висновки, синтезувати свої політичні уявлення на основоположних принципах організації та функціонування системи. З точки зору політичного контролю цей

синтез забезпечує превалювання ідеологічної свідомості над практичною, ідейне корегування, нейтралізацію негативних умов існування людей. Все це спрямовано на те, щоб не давати практичній свідомості, яка на рівні конкретних проблем стикається з незадоволенням і обуренням існуючими порядками, проривати всю товщу ідеологічної свідомості, що сприяє утриманню стихійних настроїв, які породжуються безпосередніми умовами життя в межах ідеологічних постулатів.

Саме з цією метою правлячі кола подають у вигідному освітленні свою політичну систему. А робиться це таким чином:

1. Прославляється, вихваляється існуючий політичний устрій шляхом наділення його найвищими позитивними якостями, огортання покривом вічності, святості, величності та непогіршеності. Використовуються урочисті заходи і ритуали.
2. Виправдовується і пояснюється політична діяльність правлячих кіл. Використовуються історичні екскурси, статичні викладки, фабрикуються міфи.
3. Заохочуються політичні дії громадян шляхом надання їм ознак уваги, поваги, дружелюбності, лестощів.
4. Відбувається орієнтація людей в політичному житті шляхом:
 - визначення поточних і перспективних цілей і завдань, методів і засобів їх здійснення; показу ієрархії та субординації інститутів політичного керування;
 - роз'яснення духовних і моральних принципів; вироблення і впровадження систем і рівнів престижу; підбір взірців патріотизму, вірності та героїзму.
5. Мобілізуються і релаксуються політичні почуття, настрої та дії

мас через масову культуру і масове спілкування.

Першорядне значення надається засвоєнню масовою свідомістю правлячої ідеології, оскільки вона спрямована на маси і її ефективність залежить від експресивного (когнітивно-емоційного) й інструментального (мобілізаційного) потенціалів. Розглянемо їх.

Експресивна сила ідеології визначається її здатністю відобразити і виразити основні почуття, думки, бажання людей, пояснити їм їхнє положення, вказати шляхи змін на краще життя.

Інструментальна роль ідеології полягає в спроможності примусити людей повірити в її цілі та програми, спрямовані на задоволення їх потреб, мобілізувати волю і енергію людей на проведення необхідних змін.

Завдяки зазначеному вище політичні правлячі кола встановлюють ідейно-психологічний зв'язок з громадянами, поширюють свій вплив у суспільстві, домагаються підтримки режиму і політичного курсу.

Ідеологія масової свідомості відрізняється свідомим і несвідомим відображенням і розумінням суспільно-політичної дійсності. Політико-ідеологічна діяльність влади просто змушена брати до уваги ці форми масового сприйняття і мислення. Це пояснюється зростанням освіти, культури або поінформованості людей, що сприяє розширенню їх пізнавальних можливостей, пізнанню свого буття, раціонального осмислення існуючого устрою, його законів і сутності, цілей і завдань. Іншим аспектом є ускладнення суспільного життя, посилення його протиріч, нерівномірне розподілення освіти, культури й інформації серед населення, що призводить до утворення пізнавальних бар'єрів і ускладнення осмислення життя. Це, до речі, свідчить про принципово нові раціоналістичні тенденції у свідомості сучасної людини, а також

про несвідоме ставлення до суспільно-політичної дійсності. Несвідоме слід розуміти як нерозуміння до кінця сутності суспільно-політичних явищ. Поряд із зростанням ролі свідомого ставлення до існуючих суспільно-політичних умов зростає й несвідоме пристосування до них людей. Відбувається свідоме і несвідоме обґрунтування соціально-політичних процесів і структур.

Як правило, в політичній практиці використовується система обох вищеназваних сторін людської свідомості. Інколи це робиться для того, щоб свідомі установки перетворювались у несвідомі, у природні норми мислення і поведінки громадян.

Стратегія суспільно-політичного розвитку потребує підвищення свідомості людей. Але це веде до небажаних для політичного керівництва інформаційних пізнавальних передумов необмеженого контролю за його діяльністю з боку широкої громадськості, що обмежують його ініціативу, ускладнюють досягнення його цілей, піднесення її свідомості та самосвідомості понад припустимі межі. Вплив на маси організується через найстійкіші елементи політичної системи, якими є політичні інститути та політичні партії, які з'являються, видозмінюються або зникають слідом за важливими і значущими суспільно-політичними зрушеннями. Оскільки політичні партії й інститути виступають становим хребтом політичного механізму, базою політичної спадкоємності, то ідейно-психологічне залучення до них масової свідомості стає головною умовою збереження політичного устрою. Влада здійснює велику роботу для того, щоб відвернути масове невдоволення від політичних інститутів, пом'якшити їх критику і забезпечити віру в те, що наявність негативних явищ у суспільстві не дає підстав сумніватися в діяльності політичних інститутів. Типовим

прийомом тут є віднесення провини за недоліки на якісь інші фактори або на конкретних людей. Саме такі поняття, як корупція, обман, шахрайство, прийнято відносити за рахунок людських слабкостей, тоді як самі по собі політичні інститути – поза підозрою.

Особливу турботу про себе завжди проявляли й проявляють політичні партії. Їх головна функція – виявлення й узгодження масових поглядів і мобілізація масової підтримки політичної влади з метою збереження або зміни політичного режиму і політичного курсу. Проблема політичного контролю над масовою свідомістю, над прагненням до продовження або зміни політичного курсу потребує від політичних партій проведення певної політико-ідеологічної лінії. Ця лінія полягає в орієнтації на масові прошарки і групи, які є традиційною базою партій, а також у широкому охопленні своїми програмами і політико-ідеологічними установками всього спектра масових уявлень і положень відносно існуючого і майбутнього способів життя. А це дозволить зблизити і примирити різні точки зору, сприяти появі умов домінування партій у масовій свідомості та можливої перемоги на виборах.

3. Соціально-психологічні форми політичної підлеглості

Політична влада потребує опори, яка базується на цінностях, прийнятих у суспільстві. Цінності служать важливим регулятором людських вчинків, мірою оцінки поведінки інших людей. Суб'єктивною передумовою діяльності є ціннісна орієнтація - готовність діяти в межах політичного режиму завдяки застосуванню потенціальних або реальних духовно-ідеологічних санкцій. Ціннісна орієнтація забезпечує

добровільну підлеглисть політичним порядкам. В свою чергу, ціннісна підлеглисть мотивується позитивними духовно-ідеологічними санкціями особливих символік ідеологічного роду. Їх специфіка – в тому, що вони апелюють до синдрому «жаги віри», потреби в легітимності. Потреба ж у легітимності виявляється в прагненні людей пояснювати, спрямовувати й утверджувати свій світогляд шляхом зіставлення його з іншим світоглядом. Людина потребує органічного зв'язку з подібним до себе, вона повинна мати можливість віднести себе до якоїсь системи, бо її починають переповнювати сумніви, які можуть паралізувати здатність до дії. Ось чому духовно-ідеологічні санкції проявляються як самостійні та взаємозв'язані погляди і наставлення (у формі ідейних поглядів, ідеальних уявлень і моральних суджень), покликані підтримувати і реалізовувати цю людську потребу. Сам факт збігу масових уявлень і керівних установок політичних кіл служить основою підлеглисті політичним порядкам. Тут підлеглисть виступає для людей як мета або самоціль. Підлеглисть – це спосіб вираження та підтвердження внутрішніх поглядів і суджень особи про існуючий суспільно-політичний лад, який здійснюється завдяки переконанню.

Ось чому ціннісні орієнтації відбивають психологію вірності, відданості, лояльності, переконаності, ідейності. Психологія ґрунтується на властивій для індивіда схильності розділяти, оновлювати і реалізовувати засвоєні ним цінності. Ціннісна підлеглисть – це надійний, повний і оптимальний засіб зберігання і зміцнення політичного ладу, що пропорційно ступеню і масштабам ідеологізації масової свідомості, тобто міцності й усталеності в ній політичних ідей, які відбивають діяльність політичних сил, що, в свою чергу, утруднює

процес ідейно-політичної переорієнтації людей.

Ціннісна підлеглість – це засіб політичного контролю, в основу якого покладено мотивацію людей. Він постійний, на нього не впливають швидкі коливання, тому що цінності надають сенс і мету всьому життю. А внутрішня віра складає основу вчинків людини. До речі, ціннісна підлеглість є економічно дешевою, тому що витрати на підтримку в масах основних політичних цінностей (виховання, гуманітарна освіта, реклама, масові комунікації, масова культура, масове спілкування) є нижчими, ніж витрати на інші види політичних санкцій (промисловість, сільське господарство, будівництво, наука, послуги, військово-політичні сили, судово-виправна система і т. д.). Але не все так просто. Оскільки зазначені цінності направляють соціально-економічні та політико-ідеологічні процеси, то витрати на їх формування відшкодовуються в політичній підтримці й ідеології лояльності. Ціннісне прилучення до політичних порядків у несприятливих економічних умовах дозволяє правлячим колам нейтралізувати зростання незадоволення, спричиненого погіршенням матеріального забезпечення мас, без застосування примусових засобів.

На сьогодні стала визнаватись роль моральних і культурних явищ у процесі перетворення суспільно-політичних імперативів у внутрішні імперативи людей. У даному випадку легітимність виступає як резерв підтримки, гарант кооперації членів політичної системи навіть у випадках непопулярних політичних дій.

До речі, можна помітити кореляцію між легітимністю й ефективністю політичної системи. Якщо легітимність – це схвалення влади, то ефективність – її здатність реалізовувати свої основні функції, оскільки їх розуміє більшість населення. Щоб не трапилось навпаки, правлячі

кола додають зусиль для контролю над ідейно-психологічними процесами в суспільстві шляхом витонченого внесення своїх цінностей у масову свідомість. Для цього використовуються і старі, і нові способи. Розглянемо способи підтримки політичних цінностей.

Перший спосіб – це регулювання цінностей, приниження або підвищення їх залежно від конкретних цілей. Людям властиво втікати від власних проблем, жити повсякденними справами. Але їм не чужі також піднесені прагнення, що дозволяє приводити у відповідність політичні установки й очікування громадян, розширяти або звужувати можливості їх ціннісного волевиявлення. Процес регулювання цінностей проходить як цілеспрямовано, так і природно. В період соціальних піднесень спостерігається зростання, а в періоди соціальних спадів – падіння ціннісних сподівань, що позначається на політичній поведінці громадян, бо люди не бачать інших цінностей, крім первинних потреб. Падіння ціннісних сподівань призводить до падіння моральності, бо сама сучасність може бути аморальною (тобто умови, наприклад, економічної кризи). В умовах кризової економіки люди поступаються моральними нормами, а також використовують для реалізації своїх потреб обхідні, недозволені шляхи.

Другий спосіб – ідеалізація цінностей, віднесення їх не до сучасного, реального, а до майбутнього, потенціального суспільно-політичного буття. Спирається ця діяльність на притаманну людям потребу мріяти, ставити перед собою цілі, сподіватись на краще. Тому діяльність правлячих кіл зводиться до проєктів удосконалення суспільного устрою з урахуванням уявлень людей про необхідний рівень добробуту, соціального престижу.

Третій спосіб – абсолютизація цінностей, апелювання до «вічних і

незмінних чеснот». Тут проголошуються найвищі цінності: свобода, рівність, справедливість, демократія. В кризовій ситуації відбувається послаблення впливу ідеалів, віднесення ціннісних орієнтацій до реального, а не до уявного майбутнього, до справжніх, а не вигаданих чеснот. Накладаючись одна на одну, ці дві протилежні цінності породжують становище соціальної аномалії: старі ідеали руйнуються, а нові тільки формуються. В цілому процес взаємодії цінностей і інтересів є складним. Цінності впливають на інтереси, вони виправдовують використання політичними колами і прийняття соціальними верствами різноманітних інтересів.

Звідси виникає і *четвертий спосіб* підтримки політичних цінностей – валоризація інтересів, тобто наділення їх ціннісним значенням. Суть цього способу полягає в такому: в міру пониження цінностей, зведення найвищого змісту до нижчого інтереси людей наділяються не властивим їм нижчим ціннісним змістом. Здійснюється це для суб'єктивного підстроювання інтересів під цінності, коли перші потреби не усвідомлюються адекватно, а другі сприймаються як цінності та ціннісні стимули. Як наслідок цього відбувається заміна соціально-моральних потреб на матеріально-споживчі, грошово-кар'єристичні установки. А це веде до порушення цілісності людської особи, до наголошення на матеріальному та біологічному аспектах людського існування.

Таке ціннісно-зацікавлене регулювання звільнює людину від високих ідеалів і спонукає, віддаляє від принципів справедливості на користь принципам реальності та прагматизму, віддає принципи солідарності в жертву принципам вигоди і розрахунку, оцінює ціннісне розуміння щастя, сенсу життя, людської гідності з точки зору матеріального

успіху і достатку.

П'ятий спосіб – це ціннісне орієнтування інтересів. Він визначає спосіб життя людей відповідно до встановленого критерію. В результаті цінності «знижують або підвищують» інтереси до рівнів, які приймаються чи дозволяються на даний момент. Іншими словами, цінності або підіймають вгору інтереси людей, або знижують масові домагання. В цілому ж критерієм, що регулює людські бажання, виступають цінності та пропозиції, які поділяються впливовими і багатими колами суспільства. Всі інші просто підтягаються до них.

Політичне регулювання передбачає ціннісне камуфлювання інтересів. При цьому дуже важливим є ідеологічний захист приватної власності – основи багатства, влади, престижу. Приватна власність і приватне підприємництво розглядаються тут як передумови соціальної активності, матеріального благополуччя, ідеологічної та політичної незалежності.

Ціннісне камуфлювання – це необхідна умова міжпартійної боротьби і міжпартійної конкуренції за ідейний вплив у суспільстві, яка виявляється в перехоплюванні, крадіжці один в одного лозунгів, програмних положень, а також у виборчій, пропагандистській, політичній і соціально-економічній практиці.

До ціннісного камуфлювання вдаються і представники військово-промислового комплексу, коли прикривають свою владу і вигоду словами про мир, зовнішню загрозу, національну безпеку.

Ціннісного виправдання потребує і соціальна нерівність. Нерівність виступає як необхідне явище. Виправдання його впливає з уявлення про природу людини, із притаманної їй схильності до змагальності, переваги, домінування, що має глибоке психофізіологічне коріння.

Потяг до переваги, забезпеченості спонукає людей просуватися по соціальній скалі. При цьому відтискають конкурентів, використовують заборонені засоби, поступаються чесністю.

Ось чому потреба в благополуччі й острах бути серед непроцвітаючих пробуджує бажання виправдати у власних очах всю непорядність спроб добиватися благополуччя в обхід і за рахунок інших.

Ідейно-політична функція не виключає і ціннісне виправдання примусового впливу. В цьому випадку йдеться про «благо примусу», про «неминуле насилля» як про засіб підтримки дисципліни, законності та лояльності. Головним аргументом на користь насилля виступає той факт, що насилля - неминуче зло, яке породжується будь-якою соціальною системою. Оскільки влада не може догодити всім, виникає потреба в примусі, в монополії на «фізичне насилля». Насилля розглядається як засіб розв'язання конфліктів. Виправданням примусу нерідко виступають наявні та підігріті тривоги, страхи, опасіння, які приписуються намірам і діям потенційних або реальних як внутрішніх, так і політичних противників. Створювана психологія залякування, ненависті є живильним середовищем для схвалення примусових акцій.

Ідейно-психологічною основою політичної діяльності виступає ціннісне маскування різних видів примусу. В цьому випадку політичні кола намагаються одержати в потрібний момент із національного культурно-соціологічного багажу і використовувати в своїх цілях необхідні ціннісні взірці, в яких під зовнішньою привабливою формою ховається внутрішній примусовий зміст. Громадяни, ошукуючись з приводу першого, не здогадуються щодо другого. Вважаючи, що діють вільно, вони насправді підкоряються.

І, нарешті, останній засіб ідейно-політичної орієнтації громадян - це нав'язування цінностей шляхом примусу. При тоталітаризмі застосовують репресії, терор для досягнення примусового єдиновірства. В деяких випадках нав'язується і демократія. Так свого часу США нав'язали Японії ліберальну демократію.

Таким чином, нав'язування цінностей шляхом примусу здійснюється не прямо, а зі зсувом на периферію примусового впливу. Здійснюється даний процес всією системою життєдіяльності людей в суспільстві. Цінності вносяться в масову свідомість шляхом підтримки вказівно-підкоряючої атмосфери загального, добровільно-примусового вибору двох шляхів життя. Перший шлях – слідування встановленим каналам зацікавленої та пов'язаної з ним ціннісної поведінки згідно з рівнем благополуччя і способом життя. Зміст другого шляху полягає в піддаванні загрозі перекриття цих каналів, що означає потенційний примусовий вплив, який, в свою чергу, є загрозою послаблення зацікавленого спонукання.

Із всього вищевикладеного можна зробити такі висновки: ціннісна орієнтація – це ідейно-психологічне тришарове утворення, що включає такі підорієнтації:

- ціннісно-примусову як продукт виправдання примусу;
- ціннісно-зацікавлену як наслідок валоризації інтересів;
- ціннісну як підсумок приниження або підвищення ідеалізації цінностей.

4. Сутність та зміст зацікавленого залучення до політичних порядків

Політична влада повинна враховувати і регулювати різноманітні інтереси громадян.

Суб'єктивною основою такої діяльності є зацікавлена орієнтація, що виступає усвідомленням доцільного виконання політичних вказівок у результаті використання потенціальних і реальних позитивних економічних, соціальних, політичних і духовно-ідеологічних санкцій.

Пояснюється це поширенням позитивного ставлення до політичної влади в силу закріплення у свідомості людей досвіду задоволення їх вимог.

Зацікавлена орієнтація містить у собі весь комплекс позитивних для людського самопочуття психологічних відчужень. У політиці «батога і пряника», «загроз і обіцянок», «страху і надії» вони асоціюються з покращанням матеріального і культурного забезпечення громадян. Зацікавлена орієнтація практикує психологію винагороди, заохочення, підкупу. Результатом цього можуть бути такі психологічні риси особи, як користь, жадність і т.п. Така психологія корениться в двох основних особливостях людини. Перша – це «жага благ» – бажання споживати предмети матеріальної та духовної культури. Друга – це підвищення потреб. Зрозуміло, що така свідомість і поведінка супроводжуються певними негативними психологічними переживаннями. В наявності – змова з тими, хто при владі: «ти – мені, я – тобі». Люди виконують політичні рішення, потурають або загрожують тим, хто при владі, взамін на відносне задоволення своїх постійно зростаючих життєвих потреб. Саме політична підлеглість відіграє роль засобу придбання необхідних або додаткових благ і умов.

У демократичних режимах даний механізм діє менше, ніж у тоталітарних або авторитарних, де життя і доля людини прямо залежать від влади політико-державної машини. Але в усіх суспільно-політичних системах вищезазвана орієнтація виступає як «ринкова орієнтація», «майнові відносини», а влада – як «винагороджена влада», «утилітарна влада».

Зацікавлена мотивація відіграє в суспільно-політичному житті й вирішальну роль. Політико-управлінська система постійно опрацьовує різні способи дій, за допомогою яких домагаються того, щоб поведінка, яка регулюється особистими і груповими інтересами, була найефективнішою для суспільства.

У політиці ефективне регулювання поведінки людей можливе при доброму знанні їх потреб та інтересів. Звідси і виникає у правлячих кіл необхідність вирішення глобального завдання – створення мотиваційного механізму, системи різноманітних інтересів, зацікавленості людей, що сприяє залученню їх до суспільно-політичної діяльності на підставі прагнення до задоволення своїх матеріальних і духовних потреб. Оскільки головний фактор сили держави – це її здатність забезпечити соціальне благополуччя громадян, то ефективність і стабільність політичної влади залежать від її здатності в певній черговості, мірі та масштабах урахувувати і задовольняти різноманітні інтереси людей.

У цілому зацікавлена підлеглисть – вид політичної влади, який дорого коштує. Він потребує організації та розвитку промисловості, сільського господарства, будівництва, науки, сфери послуг та ін. Підтримка цього виду політичної влади компенсується й окупується для правлячих кіл і громадян, особливо в циклах поживлення і зростання

економіки як побічно, так і безпосередньо. *Побічно* – через забезпечення ідеологічної лояльності та політичної підтримки. *Безпосередньо* – через зростання економіки, економічного і соціального багатства суспільства.

Така зацікавлена поведінка є дуже вигідним і прибутковим видом економічної та соціальної діяльності. Звуження і послаблення даного виду підлеглості понад допустимі межі є соціально-психологічною умовою ефективності та стабільності політичної влади. Послаблення підлеглості є ідейно-психологічним джерелом початку політичних рухів на заміну влади іншою політичною владою, яка б забезпечила достатній і зростаючий рівень задоволення інтересів мас. У сучасних суспільствах розроблено та апробовано такі основні методи зацікавленої політичної підлеглості.

Метод часткових реформ, обмеженого задоволення масових вимог. У минулому реформаційна діяльність влади зосереджувалась на верхньому прошарку населення, що протистоїть основній масі людей, котрі перебувають в скрутному становищі. З розвитком економіки реформізм став «зачіпати» в основному матеріальні, але вже значно збільшені й оновлені масові вимоги. А самі реформи почали повертатись до соціальних, політичних, духовно-ідеологічних вимог людей. Така реформістська тактика, під тиском знизу, охоплювала вже всі прошарки населення з метою залучення їх до соціально-політичних порядків. Оскільки деяка реалізація зростаючих соціально-економічних і політико-ідеологічних вимог виступала засобом розвитку свідомості людей, розширення і поглиблення їх вимог, то почався рух від одних людських прагнень до інших, від порівняно вузьких до широких, від часткових до повних, від найближчих

до віддалених, від повсякденних до перспективних. Але різний ступінь невідповідності між намірами, можливостями, термінами і результатами задоволення конкретних інтересів веде до неоднакових ідейно-політичних наслідків, ставлення касових вимог і відповідної реакції на них управлінської системи.

Поступове задоволення соціально-економічних і політичних вимог веде до зростання рівня життя громадян, що сприяє накопиченню у них відповідних завоювань, спираючись на які вони можуть чинити тиск на політико-управлінські кола, спонукаючи ці кола на подальші вчинки. Відбувається ескалація масових вимог в усіх сферах життя: в економічній – від збільшення зарплати до забезпечення відносного достатку, в соціальній – від елементарних форм соціального забезпечення до зрілої системи, в політичній – від заборони реакційних партій і зняття обмежень на діяльність прогресивних партій до розширення і наповнення реальним змістом демократичних прав і свобод; в духовно-ідеологічній – від обмежень і націоналістичних проблем, які мають місце, антидемократичної пропаганди до доступу до всіх джерел правдивої інформації.

З часом вимоги набувають більш масового характеру. Але політико-управлінські структури беруть до уваги масові вимоги остільки-оскільки. Вони регулюють міру своєї вигоди у стосунках з масами, йдуть на поступки відносно тільки тих інтересів, які сприяють збереженню або примноженню їх позицій. Вимоги враховуються (але не завжди) згідно з повсякденними та зростаючими потребами громадян. Якщо розходження між потребами громадян і тим, що дає їм уряд, є невеликим, то він утримує населення в межах існуючого буття, стримує зростання свідомості. Влада ж, виходячи з пріоритету своїх інтересів,

намагається не допустити тривалого і систематичного незадоволення назрілих потреб. Здійснюється це пом'якшенням або усуненням протиріч між індивідуальним прагненням людини й існуючими соціально-економічними умовами. А ми знаємо, що саме цей підхід лежить в основі соціальних рухів і колективних виступів.

Постійна нужда, незабезпеченість тиснуть на людей. Зосередженість, замкнутість на першочергових насущних матеріальних потребах, на прагненні вижити, підтримати життєвий рівень займають основні думки і вчинки людей. Неможливість досягти кращого, позбавитись незадовільного або нестерпного існування породжує відчуття слабкості, невіри у свої сили, безвихідності своєї долі. Поступове звикання людей виявляється в їх примиренських і пристосовницьких настроях.

Наявною є залежність політичної активності, громадської участі індивідів від ступеня їх оптимізму, переконаності в тому, що те, що вони роблять або до чого докладають своїх зусиль, дасть бажаний результат. Особливо це стосується людей, що знаходяться на нижніх рівнях соціальних структур. Їх свідомість настільки вражена морально і психологічно, що виникає стійке переконання: «Що б я не робив, не змінить ні суспільство, ні моє життя». Звідси – виникнення замкненого кола, сутність якого полягає в тому, що матеріальні нестатки викликають відчуття песимізму, а воно, в свою чергу, – відсутність рішучості у діях, здатних змінити життя суспільства. Але таке не може тривати до нескінченності. Постійна зневага насущними потребами людей, вже доведеними до відчаю, призводить до розчарування в обіцянках і запевненнях політичної влади. Виникають незадоволення, політизація, радикалізація мас. Слабшають, долаються пута покори,

слухняності та бездіяльності, роз'єднання і відокремлення людей. Незадоволеність в елементарних матеріальних потребах стимулює колективну боротьбу, яка наповнює громадян почуттям сили і рішучості. Вони починають виступати за зміни в своєму житті, що, в свою чергу, може призвести до політичного і соціального вибуху.

Так на базі незадоволеності інтересів відбувається відхід людей, який підриває політичний і суспільний лад, або, інакше, ідейно-психологічна переорієнтація від психології сприйняття до психології заперечення і радикальної заміни існуючого ладу. Блокування очікуваного бажаного зростання благополуччя викликає фрустрацію і незадоволення результатами діяльності політичного керівництва.

У свою чергу, накопичення значних завоювань деякими групами населення, досягнення ними бажаного, високого життєвого стандарту створює формування психології задоволення своїм становищем. Це сприяє звільненню від бажання добиватися задоволення своїх потреб. Але на цьому вони не зупиняються, оскільки хочуть жити ще краще. Зростання потреб матеріальних і культурних можливостей переключає увагу і енергію людей на більш високі цілі. Така мотиваційна установка стимулює людей на більш високі життєві орієнтири, на доступ до найвищих верств суспільства, до правлячої еліти. Але цього їм також мало, і вони починають претендувати на роль нової еліти. Правлячі кола в цій ситуації, захищаючи свої інтереси, залучають до своїх лав тих, хто прагне досягти їх становища, адже просування у верхні прошарки сприяє формуванню підлесливого настрою. Багаті люди – консервативні: їх влаштовує зайнятий ними соціальний стан.

Таким чином, зневага або обмеження в часі, у кількісному або якісному відношенні інтересів одних прошарків, зростання

можливостей і потреб інших груп населення ведуть до розширення і поглиблення масових вимог в усіх сферах суспільства, а саме:

- в економічній – у прагненні до зменшення нерівності в прибутках, усунення від економіки влади, посилення впливу на виробництво, встановлення контролю над господарчою діяльністю;
- у соціальній – у бажанні доступу до різних рівнів освіти, медичних, комунальних, екологічних та інших послуг;
- у політичній – у вимогах обмеження усунення від політичної влади, від механізмів прийняття політичних рішень, розширення участі у політичному житті, в органах розробки та реалізації політичного курсу.

Метод непослідовності поступок. Нестабільність розвитку суспільства виявляється в постійному характері задоволення людських потреб. Відбувається коливання політичного курсу відносно допустимих меж, темпів, сфери охоплення і глибини реформ, які проводяться, залежно від політико-ідеологічної орієнтації правлячих кіл і особливостей соціально-економічної орієнтації. На зміну порівняно активному поширенню і поглибленню поступок у сприятливих умовах приходять фаза їх гальмування, стабілізації, обмеження або згортання за несприятливих соціально-економічних умов. Відомо, що економічне зростання сприяє вирішенню цілого ряду соціально-економічних і культурно-ідеологічних завдань. З погіршенням економічного становища, зниженням економічного зростання виникають труднощі з матеріальним забезпеченням соціально-економічних поступок, а в умовах економічної кризи коштів на реформістську політику взагалі немає. І починають слабшати зацікавлені стимули схвалення людьми конкретного політичного курсу, прийняття суспільно-політичних порядків, що мають місце. Тоді й відбувається поворот від розширення

і поглиблення поступок до політики заморожування, призупинки, відкладання, звуження їх, стабілізації або погіршення життєзабезпечення людей.

Метод нерівномірності задоволення інтересів. Зацікавлена поведінка забезпечується в основному за допомогою економічних заходів. Що стосується інших заходів, то вони підпорядковані створенню необхідних умов для реалізації матеріальних інтересів людей. Разом з тим політико-управлінські кола суворо контролюють процес здійснення політичних та ідеологічних поступок. Влада прагне позбутися постійно зростаючих вимог народу, вдаючись до економічних і соціальних поступок, протистояти радикальним та ідейним реформам, обмежуючи їх керівну роль і вплив у суспільстві, йде на них тільки під впливом переважаючих сил, нових політичних партій і рухів. Відчувши це, народ використовує практику політизації й ідеологізації соціально-економічних інтересів, вчинення тиску на політико-ідеологічне керівництво шляхом наповнення політичним та ідеологічним змістом соціальних і економічних вимог, винесення їх на обговорення місцевих, регіональних і центральних органів влади і керування.

У випадку тривалого і наполегливого опору задоволенню насущних вимог шляхом політико-ідеологічних рішень це приведе до раціоналізації масової свідомості, висунення і відстоювання нових вимог у найголовнішій сфері зосередження життєвих сил і потенціалу суспільства - у сфері ідеологічної та політичної влади.

Метод нерівноправних поступок. Міра і сфера розподілу зацікавленого ставлення до політичних порядків знаходяться у

відносній залежності від глибини і масштабу здійснення позитивних санкцій. Низька або середня інтенсивність і найбільша розповсюдженість зацікавленої поведінки забезпечуються неглибокими позитивними санкціями, які у цьому зв'язку охоплюють більшість населення. Це такі санкції:

- потенційні або реальні економічні (збільшення прибутку, просування по службі);
- соціальні (покращання трудової, вікової, культурної освіти);
- політичні (розширення демократичних прав і свобод);
- духовно-ідеологічні (легалізація і заохочення всіх форм інтелектуального і культурного самовираження).

Позитивні санкції не вносять скільки-небудь суттєвої суспільно-політичної диференціації та поляризації серед основної маси людей, не роз'єднують їх.

Позитивних санкцій при політичній підлеглості очікують тільки обмежені прошарки населення. Реально ці санкції являють собою різноманітні форми економічного, соціально-політичного і духовно-ідеологічного підкупу: нагороди, пільги, вигоди, привілеї. Сам по собі підкуп відрізняється певними особливостями. По-перше, він спричиняється не прямим тиском знизу, а свідомо передбачається і своєчасно здійснюється з метою врахування настроїв і зняття небажаних або небезпечних для управлінських кіл зрушень у свідомості людей. По-друге, він відрізняється від поступок, тому що є сильнішим за ступенем і вужчим за масштабом, тобто розподіляє більше на меншу масу.

Різнманітні форми підкупу спрямовані на ідейно-психологічний розподіл, протиставлення і виділення одних груп громадян і відкуп їх

від основної маси населення. Тим самим відбувається підкорення груп громадян владним структурам.

Підкуп здійснюється і через тактику винагороди і соціального просування груп громадян, спрямовану на внесення у свідомість громадян духу егоїзму, конкуренції, суперництва за прихильне ставлення до них влади. На цій основі відбувається прилучення привілейованих верств до політичних інститутів, політичного керівництва і політичних установок.

Психологічним ґрунтом і психологією здійснення такої лінії поведінки є піддатливість людей до підкупу, їх надія на те, що, виявляючи лояльність до політичної влади, вони зможуть просунутись вище по східках соціально-політичної скали, ніж тоді, коли б вони зберігали вірність опозиційним або альтернативним політичним силам.

Таким чином, політико-управлінська діяльність охоплює вимоги поширення, поглиблення, рівноправного, постійного і рівномірного задоволення інтересів людей у тій мірі, в якій це дає конкретні вигоди правлячим колам, зберігає їх привілейоване становище, не порушує баланс соціально-економічних і політико-ідеологічних ресурсів і засобів на користь опозиційних і альтернативних політичних сил. Це являє собою певний тип реформізму в зацікавлено-мотиваційній сфері суспільства, спрямованого на збереження і зміцнення існуючого суспільно-політичного ладу.

Список використаної та рекомендованої літератури

- Авдинов Г. Политическое лидерство // Государство и право, 1993. №5. С.20 - 25..
- Арон Р. Демократия и тоталитаризм. М., 1993.
- Баталов Э. Политическая культура современного общества. М., 1990.
- Бехтеров В. Внушение и его роль в общественной жизни. СПб, 1998.
- Валери Жискар де'Эстен. Власть и жизнь. М., 1990.
- Войтасик Л. Психология политической пропаганды. М., 1981.
- Газман Л., Эткинд А. Люди и власть: от тоталитаризма к демократии. М., 1989.
- Газман Л., Эткинд А. От культа власти к культу людей: Психология политического сознания. Л., 1969.
- Газман Л., Шестопал Е. Политическая психология. Ростов-на-Дону, 1996.
- Геноф Ф. Психология управления. М., 1982.
- Грушин Б. Массовое сознание. М., 1987.
- Даль Р. Введение в психологию. М., 1991.
- Дилигенский Г. Социально-политическая психология. М., 1994.
- Доронина Н. Международный конфликт. М., 1981.
- Иванов В. Политическая психология. М., 1990.
- Каверин С. Потребности власти. М., 1991.
- Ковлер А. Исторические формы демократии. М., 1990.
- Социальная психология и международные отношения. М., 1993.
- Крамник В. Социально-психологический механизм политической власти. Ростов-на-Дону, 1991.

- Лебон Г. Психология народов и масс. СПб, 1995.
- Марченко М. Очерк теории политической системы. М., 1986.
- Мудрачей Н. Рациональное и иррациональное. М., 1985.
- Обуховский К. Психология влечения человека. М., 1982.
- Основы политической науки: В 4 т. М., 1993. Т 1.
- Основы теории политической системы. М., 1983.
- Салман А. Совершенная демократия: генезис, структура, культурные конфликты. М., 1992.
- Соловьев А. Культура власти. М., 1992.
- Соловьев А. Психология власти: противоречия переходных процессов. М., 1992.
- Фрейд З. Психология масс и анализ человеческого "я". Минск, 1994.
- Фромм Э. Бегство от свободы. М., 1989.
- Шестопап Е. Восприятие демократических ценностей и модели политической социализации. М., 1995.
- Шестопап Е. Личность и политика. М., 1948.
- Шмаукова Т. Мир политических партий // Политическое исследование. 1992. №2.
- Эбенштейн В. Государство и «я» // Знание - сила. 1990. №10. С. 53 - 59.

ЗМІСТ

1.	Соціально-психологічні особливості політичного впливу на масову свідомість у системі політичної влади	3
2.	Методика прийняття і схвалення політичної влади. Сутність і зміст ідейно-політичної діяльності влади	10
3.	Соціально-психологічні форми політичної підлеглості	19
4.	Сутність та зміст зацікавленого залучення до політичних порядків	27
	Список використаної та рекомендованої літератури.....	37

Шапар Віктор Борисович
Копилов Володимир Олександрович
Кисіль Юрій Іванович

ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Редактори : Є.О.Александрова, Л.О.Кузьменко

Коректор А.М. Ємленінова

Зв.план,2001

Підписано до друку 15.10.2001

Формат 60*84 1/16. Папір офс.№ 2.Офс. друк.

Умовн.-друк. арк. 2,2. Облік.-вид. арк. 2,50.

Замовлення 425.

Ціна вільна

Т.100 прим.

Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
61070, Харків – 70, вул. Чкалова, 17
Видавничий центр «ХАІ»
61070, Харків – 70, вул. Чкалова, 17